

Український Католицький університет

Начальний план курсу

Єврейські писемні пам'ятки доби Другого Храму та Пізньої Античності: їх значення для екзегетики біблійного тексту

Програму склав доктор філологічних наук Дмитро Цолін

Кількість кредитів (ECTS): 2

Лекційних занять: 40 годин

Практичних занять: 10 годин

Кількість модулів: 2

Тижневе навантаження: 10 годин

Мета курсу: ознайомити студентів із основними текстами юдаїзму, написаними у період між V ст.. до Р. Хр. та VIII ст.. по Р. Хр.; сформувати уявлення про специфіку релігійного світогляду та історико-культурні характеристики епохи, що передувала появі християнства; навчити студентів орієнтуватися у єврейських джерелах цієї доби, знати їх класифікацію, основи літературної та джерельної критики, а також значення для екзегетики біблійного тексту та історії раннього християнства.

Попередні вимоги / побажання: проходження студентами курсів із історії Давнього Ізраїлю (від середини II тис. до Р. Хр. по I ст. по Р. Хр.), а також вступних курсів до Старого Заповіту та Нового Заповіту; бажане (але не необхідне) знання основ давньоєврейської, арамейської та давньогрецької мов.

По завершенні курсу студенти повинні **знати:**

- Хронологію основних подій єврейської історії доби Другого Храму та Пізньої Античності, історичні реалії та особливості світогляду раннього юдаїзму, що сформувалися в різні історичні періоди – перський (539-331 рр. до Р. Хр.), елліністичний (331-63 рр. до Р. Хр.), римський та ранньовізантійський (63 р. до Р. Хр. – VIII по Р. Хр.) – що відображені у писемних пам'ятках.
- Основні єврейські та інші причетні до єврейської історії писемні пам'ятки, створені у добу між VI ст. до Р. Хр. та VIII ст. по Р. Хр., мати навички їх історичного та світоглядного аналізу, відповідно до їх змістової, тематичної та жанрової специфіки, а також їх значення для

історії раннього християнства та герменевтики біблійного тексту, перш за все, Нового Заповіту.

Вміти:

- Орієнтуватися у давніх джерелах, знати їх основний зміст, історію написання, формування текстів та дискусії щодо мови оригіналів; орієнтуватися у загальноприйнятій в академічних колах класифікації пам'яток писемності, самостійно оцінювати їх значення для історії раннього християнства.
- Розрізняти у тексті Нового Заповіту алюзії на небіблійні пам'ятки єврейської релігійної літератури, застосовувати їх для реконструкції окремих аспектів юдейського релігійного світогляду.
- Застосовувати отриманні знання для коментування та поглибленого вивчення Старого (книг, що були написані в добу Вавилонського полону і пізніше) й Нового Заповіт, ранньохристиянських текстів, особливо важких для розуміння фрагментів.

Методи викладання і навчання

Основу курсу складають лекції, що комбінують репрезентацію матеріалу (із використанням PowerPoint) із обговорення текстів разом із студентів. Відповідно, кожна пара (80 хвилин) поділяється на репрезентативну частину (50 хв.) та обговорення прочитаних (переважно у перекладі) текстах (30 хв.). Основною метою курсу є не лише виклад та засвоєння студентами теоретичного матеріалу, а й спонукання до самостійного прочитання та аналізу текстів.

Важливою частиною викладання є регулярне проведення коротких тестів на засвоєння основних теоретичних знань – класифікації писемних пам'яток, хронології історичних подій та основ методології їх історико-філологічного аналізу. На основі результатів роботи в аудиторії студентів та їх тестів протягом курсу й будуть оцінюватися здобуті знання та навички.

Теми лекційних та практичних занять

Лекція № 1

Єврейські писемні пам'ятки, що не увійшли до канону Танаху (Старого Заповіту): їх статус в юдаїзмі Другого Храму та доби формування Талмуду. Чому вони є важливими для екзегетики біблійного тексту. Класифікація текстів єврейської літератури доби Другого Храму.

Практичне завдання: прочитати та проаналізувати уривки 1 Кор. 10:4; 2 Тим. 3:8; Юди 1:9, 14-15, а також уривки з юдейських джерел, які пояснюють статус апокрифічних текстів в юдаїзмі (тексти надаються викладачем).

Лекція № 2

Елефантинські папіруси: юдаїзм за межами Обітованої Землі.

Історичний екскурс: євреї в добу імперії Ахемендів (539-331 рр. до Р. Хр.). Елефантинські папіруси як відображення єврейського релігійного життя у Єгипті V – IV ст.. до Р. Хр. Свідчення про синкретичний характер богослужіння в єврейському храмі на острові Йеб («Пасхальний папірус» № 21, папірус з проханням про відновлення храму № 30, папірус № 22 про жертвопринесення в храмі).

Практична частина: обговорення Елефантинських папірусів (№ 21, 30, 22) в контексті історії формування юдаїзму в добу Другого Храму.

Лекція № 3

Арамейський текст «Слів Ахікара»: вавилонська література в юдейському контексті.

Моралізаторська література з політеїстичним релігійним контекстом. Зіставлення «Слів Ахікара» з біблійною літературою Премудрості. Моралізаторство за межами релігійності?

Практична частина: обговорення «Висловів Ахікара» (папірус TAD C.1.1, прочитати в перекладі, текст надається викладачем).

Лекція № 4

Книга Товіта як відображення життя єврейської діаспори.

Юдаїзм за межами Обітованої Землі: Месопотамія, Персія та Мідія. Давнє Vorlage книги та питання про передачу літературних текстів в давнину. Основні теологічні аспекти: ангелологія (зв'язок із Юди 1:6; 2 Петра 2:4; Апок. 9:14-15), елементи зороастризму та есхатологія (Новий Єрусалим, Апок. 21:9-27).

Практичне завдання: обговорення змісту книги та аналіз наявних у ній теологічних ідей на основі грецького тексту Септуагінти, а також арамейських та єврейських фрагментів з Кумрану (4Q 196-199; 4Q 200).

Лекція № 5

Перські тексти в арамейському перекладі: Бехістунський напис.

Арамейський текст Бехістунського напису царя Дарія I.

Папіруси № 61, 62, 13447c, 13447d і 13442 з Елефантинської колекції містять текст Бехістунського напису царя Дарія I (бл. 521 р. до Р. Хр.). Чому цей текст був таким важливим для єврейської громади острова Йеб (Елефантини)?

Практичне завдання: обговорення змісту Бехістунського напису та зіставлення з подіями в історії єврейського народу в цей історичний період.

Лекція № 6

Історичний екскурс: початок елліністичної доби, панування Птоломеїв в Юдеї (305 – 198 рр. до Р. Хр.), епоха Селевкідів в Юдеї (198 – 142 рр. до Р. Хр.), повстання Макавеїв (167 р. до Р. Хр.) та доба Хасмонеївської династії (142 – 63 рр. до Р. Хр.). Про створення Септуагінти у Листі Арістея (II ст. до Р. Хр.) та Талмуді.

Практичне завдання: аналіз Листа Арістея у порівнянні з фрагментом з ВТ *Мегілла* 9a та постталмудичного трактату *Масехет Софрім* 1:7. «Елліністичних синагогальних молитов».

Лекція № 7

«Елліністичні синагогальні молитви»: юдейська літургія грецькою мовою? Статус грецької мови в елліністичній єврейській діаспорі. Божественний Λογος в грекомовній юдейській літургії та працях Філона Олександрійського.

Практичне завдання: порівняння «Елліністичних синагогальних молитов» з ранньохристиянською христологією.

Лекція № 8

Література Премудрості. Книга Премудрості Йегошуа Бен-Сіра (Ісуса сина Сіраха), Послання Еноха, Книга Баруха, Премудрість Соломона.

Практична частина: концептуальне та тематичне порівняння біблійних книг Премудрості (Приповісті Соломона та Еклезіяст) із літературою Премудрості елліністичної доби.

Лекція № 9

Юдейська апокаліптика в контексті події Макавейських воєн (167 – 142 рр. до Р. Хр.): Книга Снів, Апокаліпсис Тижднів, Оракули Сівілли, Заповіт Мойсея. Образи і концепти єврейської апокаліптичної літератури і Книга Апокаліпсису (Об’явлення, НЗ).

Практичне завдання: аналіз відображення подій Макавейського повстання в юдейській апокаліптичній літературі.

Лекція № 10

Енохічна традиція. Книги Еноха та пізня єврейська містична література.

Класифікація, джерела, мова та час написання книг Еноха. Есхатологічні, космологічні та містичні концепти.

Практична частина: аналіз фрагментів із 1 Книги Еноха (включаючи фрагменти з Кумрану 4Q 201-212), фрагменти з 2 Книги Еноха («слов'янський Енох») та 3 Книги Еноха (*Сефер гехалот* ספר הכלות).

Лекція № 11

Розширений текст Старого Заповіту: нова літературна традиція і теологічні концепти юдаїзму. Історія Левія, Книга Ювілеїв, Заповіт Дванадцяти Патріархів.

Практична частина: аналіз текстів.

Лекція № 12

Рукописи Мертвого моря. Класифікація рукописів за змістом. Важливість біблійних рукописів для біблійної герменевтики. Сектантські твори Храмовий Сувій (11Q 19-21, 4Q 524), Опис Нового Єрусалима (1Q 32, 2Q 24, 4QNJ, 5Q 15, 11Q NJ), Деякі справи Закону (4Q MMT) та екзегетика Нового Заповіту.

Практична частина: аналіз текстів та зіставлення теологічних концептів кумранських сектантів з теологемами Нового Заповіту.

Лекція № 13

Тексти Кумрану: Статут громади (4Q S a-j, 1Q S, 5Q S), Дамаський документ (4Q D, 5Q 12, 6Q 15), Апокриф Книги Буття (1Q 20), Сувій війни (1Q M, 4Q 491-496).

Лекція № 14

Гімнологічні та моралізаторські тексти Кумрану: Хваління (*Годаййот* 1Q H, 4Q 427-432), Неканонічні псалми (4Q 380-381), Пісні суботнього цілопалення (4Q 400-407, 11Q 17), Сувій Блаженств (4Q 525, 2-3, 1-6).

Лекція № 15

Таргуми – переклади-парафрази Старого Заповіту – як джерело з історії релігійної думки юдаїзму. Класифікація таргумів та їх літургійний статус.

Концепт Божественного Слова *Мемра* (מֵמְרָא) та *Логос* (λόγος) в Євангелії від Івана (Ів. 1:1-18).

Практична частина: розбір деяких фрагментів Таргумів Онкелоса і Неофіті І.

Лекція № 16

Основні теологічні концепти юдаїзму, відображені в таргумах: номізм, заслуги отців, вік нинішній і вік майбутній, рай і геєнна, ангелологія та демонологія.

Практична частина: читання і аналіз підібраних текстів із таргумів.

Лекція № 17

Твори Філона Олександрійського. Концепція *Логоса* та її зв'язок із *Мемра* таргумів та Євангелієм він Івана.

Практична частина: дискусія «Чи була концепція *Логоса* властивою лише елліністичному юдаїзму?».

Лекція № 18

Римська імперія в апокаліптичній юдейській літературі.

Історичний екскурс: панування Риму (з 63 р. до Р. Хр.), династія Іродів (37 р. до Р. Хр. – 70 р. по Р. Хр.) та Юдейська війна (67 – 73 рр.). Зруйнування Другого Храму: остаточний перехід від релігії Храму до релігії общини. Четверта Книга Езри і Псалми Соломона: пророцтва про звільнення від влади Риму та настання месіанської ери. Образи Риму в Талмуді й Мідрашах: *Едом* і *Армілус*.

Практичне завдання: аналіз текстів Псалмів Соломона, 4 Езри та фрагментів з Мідрашів і Талмуда.

Лекція № 19

Талмуд як базовий текст юдаїзму й історичне джерело.

Мішна, Гемара і Тосефта. Богослужіння та щоденна релігійна практика доби Другого Храму в Талмуді. Трактати *Брахот*, *Недарім*, *Йома* і *Шаббат*. Історичні реалії епохи Нового Заповіту відображені в Талмуді.

Практична частина: ознайомлення із фрагментами з вищезгаданих трактатів Талмуду, їх аналіз.

Лекція № 20

Судочинство в Талмуді. Трактат *Сангедрін*: основні правила судочинства та суд над Ісусом в Євангеліях.

Практична частина: ознайомлення із фрагментами трактату *Сангедрін*, їх порівняння з описом суду над Ісусом в Євангеліях.

Оцінювання знань та умінь студентів здійснюється за 100-бальною системою та включає такі аспекти:

- Участь в дискусіях на практичних частинах занять – 50 %
- Результати теоретичних тестів – 50 %

Література

1. Black M., *The Book of Enoch or 1 Enoch with Commentary and Textual Notes* (Leiden: Brill, 1985).
2. Charles R. H. *The Ethiopic Version of the Hebrew Book of Jubilees* (Oxford: Clarendon Press, 1895).
3. Cowley A., *Aramaic Papyri of the Fifth Century B.C.* (Oxford: Clarendon Press, 1923).
4. Flesher P. & Chilton B., *The Targums. A Critical Introduction* (Leiden: Brill, 2011).
5. Lumpkin J., *The Books of Enoch* (Blountsville: Fifth Estate Publishing, 2010).
6. Martinez F. G. & Tighelaar E. J. C., *The Dead Sea Scrolls. Study Edition* (Leiden-New York-Köln: Brill, 1999).
7. Nickelsburg G. & Stone M., *Early Judaism: Texts and Documents on Faith and Piety* (Fortress Press, 2009).
8. Oderberg H., *3 Enoch or Hebrew Book of Enoch* (Cambridge University Press, 1928).
9. Stone M. *Jewish Writings of the Second Temple Period: Apocrypha, Pseudepigrapha, Qumran Sectarian Writings, Philo, Josephus* (Fortress Press, 1984).
10. Амусин И. Д., *Кумранская община* (Москва: Наука, 1983).
11. Вандеркам Дж., *Введение в ранний иудаизм* (Москва: ББИ, 2011).
12. Лоренс Шиффман. *От текста к традиции. История иудаизма в эпоху Второго Храма и период Мишны и Талмуда* (Москва: Мосты культуры, 2002).
13. Гафни И. *Евреи Вавилонии в талмудическую эпоху* (М.: Гешарим, 2003).
14. Левинская И. *Деяния апостолов на фоне еврейской диаспоры* (СПб: Логос, 2000).
15. Соколов Н. И. *Славянская Книга Еноха Праведного. Тексты, латинский перевод, исследования* (Москва: Синодальная типография, 1910).

16. Тантлевский И.Р. *Книга Еноха. Сефер Йецира – Книга Созидания* (Москва-Иерусалим: Мосты Культуры, 2002).
17. Тантлевский И.Р. *История Иудеи и Израиля до разрушения Первого Храма* (СПб: Издание Санкт-Петербургского университета, 2005).